

Tamara Efendić-Spahić¹

SLIČNOSTI I RAZLIKE U KVALITETI PORODIČNIH ODNOSA S MAJKOM I OCEM U RAZVOJNOM PERIODU ADOLESCENCIJE

Sažetak

Istraživanjem provedenom na prigodnom uzorku od 91 ispitanika, studenata različitih studijskih odsjeka Filozofskog fakulteta u Tuzli, željelo se utvrditi na koji način procjenjuju kvalitet odnosa sa svojim roditeljima. U tu svrhu primijenjeni su Upitnici prošlih i sadašnjih odnosa s majkom i ocem, unutar kojih je procjenjivan kvalitet odnosa između roditelja i adolescenata kroz dimenzije prošlih odnosa – brigu, kontrolu i odbacivanje, te sadašnjih odnosa – kroz percepciju podrške i negativne odnose s roditeljima. Rezultati su potvrdili pretpostavke da adolescenti u pravilu odnose sa svojim roditeljima procjenjuju kao pozitivne bez obzira na vremensku dimenziju. Također, rezultati su pokazali i da postoji visoko preklapanje između procjena odnosa s roditeljima od strane adolescenata u prošlosti i sadašnjosti te da međusobne procjene oca i majke visoko koreliraju, tako da možemo govoriti o koordinaciji odgojnih postupaka roditelja. Ipak, postoje značajne razlike u percepciji pozitivnih i negativnih aspekata odnosa majke i oca. Rezultati istraživanja su ukazali na činjenicu da na pozitivnim dimenzijama adolescenti značajno višim vrijednostima procjenjuju brigu, podršku i kontrolu majke, dok na negativnim dimenzijama roditeljstva značajno više vrednuju odbacivanje i negativne odnose s ocem.

Ključne riječi: adolescenti, uloga majke i oca, porodične interakcije

¹ Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odsjek pedagogija-psihologija, tamara.e@bih.net.ba, tamara.efendic-spahic@untz.ba

Rad autorice je dostavljen 31. 5. 2014. godine, a prihvaćen za objavljivanje 6. 12. 2014. godine.

Uvod

Između brojnih, osnovna ljudska potreba je, prije svega, potreba za društvom, koja je kod čovjeka toliko snažna da je mnogi autori ubrajaju u urođene biološke potrebe (Zvonarević, 1989). Zbog toga je sasvim opravdano reći da je čovjek grupocentrično biće, to jeste biće koje je uvijek upućeno na neku socijalnu grupu. Taj opći i osnovni grupocentrizam očituje se u mnoštvu konkretnih oblika – od familiocentrizma do etnocentrizma, ne gubeći pri tome svoju duboku ljudsku kvalitetu. Kada je riječ o familiocentrizmu, poznato je da se struktura porodice tokom historije mijenjala, ali u osnovi porodica je ostala biopsihosocijalna zajednica između muškarca, žene i njihove rođene ili posvojene djece (Golubović 1984, prema Grgin-Lacković, 2006).

Prema Brajša-Žganec (2003) danas se na porodicu gleda kao na složenu i povezanu cjelinu, na sistem² koji se sastoji od više podsistema, koji su svi dio šireg sistema. Porodicu kao sistem karakterizira cjelovitost, što znači da su dijelovi sistema organizirani i u međusobnoj interakciji, te hijerarhijsku organiziranost međusobnog djelovanja sistema i nadsistema, pri čemu kompleksniji sistemi pokazuju višu razinu organizacije, cirkularnu kauzalnost, autonomiju, samoregulaciju te samoodržanje (Bertalanffy, 1968; Simon i Stierlin, 1994, prema Brajša-Žganec, 2003). Jedna od bitnih odrednica porodice je i čvrsta emocionalna povezanost koja određuje odnose i dinamiku među članovima porodičnog sistema. Prema Berk (2008), privrženost je snažna emocionalna povezanost koju čovjek ostvaruje s posebnim ljudima u svom životu i koja kod pojedinca izaziva ugodu i radost kada je s njima u interakciji, a u razdobljima stresa, njihova blizina može biti izvor utjehe. Do druge polovine prve godine života djeca postaju privržena poznatim osobama koje su zadovoljavale njihove potrebe. Freud (prema Berk, 2008) je prvi tumačio kako je djetetova emocionalna povezanost s roditeljem temelj svih kasnijih odnosa.

Prema Kuburić (2001) uloga roditelja u razvoju ličnosti djeteta nesumnjivo je primarna. Unutar porodice omogućeno je stvaranje osnovnog uzora za emocionalni život djeteta. U psihološkom smislu, članovi porodice su upućeni jedni na druge

² Prema teoriji sistema, živi organizam sastavljen je od pojedinih dijelova i procesa u njima i među njima, a sastoji se od podsistema i nadsistema.

prije svega zato što je to mjesto primarnih emocionalnih razmjena (Acherman, 1966, prema Kuburić, 2001). U okviru porodice svaki član zadovoljava ili očekuje da će zadovoljiti niz svojih emocionalnih potreba. Ova emotivna davanja i primanja nisu uvijek ljubav i nježnost, već to mogu biti i mržnja i netrpeljivost i grubost. U porodici se pojedinac može osjećati prihvaćenim, ali i odbačenim i nesretnim i nesigurnim. Sve ove emotivne struje podliježu promjenama, kako u pogledu kvantiteta, tako i u pogledu kvaliteta (Kondić, 1980, prema Kuburić, 2001). Procesom raspodjele, zadovoljenja, ali i uskraćivanja potreba rukovode roditelji, a cjelokupna razmjena osjećaja između članova porodice oscilira oko ovog centralnog osjećaja ljubavi i mržnje (Ackerman, 1966, prema Kuburić, 2001). Emotivna klima ili uobičajeni stil komunikacije stvara odnose koji su u većoj ili manjoj mjeri pogodni za zdrav ili odstupajući psihički razvoj svakog člana porodične grupe.

Rohnerova teorija roditeljskog prihvatanja i odbijanja je zapravo teorija socijalizacije koja pokušava da objasni i predvidi posljedice roditeljskog ponašanja na dimenziji roditeljske topline, na čijem pozitivnom polu se nalazi prihvaćenost, a na negativnom polu odbačenost djeteta. Roditelji koji prihvaćaju svoju djecu određeni su kao oni koji pokazuju svoju ljubav i pozitivna osjećanja svojoj djeci. Roditelji koji odbacuju svoju djecu određeni su kao oni koji ne vole, ne odobravaju ili pružaju otpor prema svojoj djeci, zamjeraju i ogorčeni su na svoju djecu. U mnogim slučajevima oni svoje dijete vide kao teret i u poređenju s drugom djecom doživljavaju ga kao beskorisno i nesposobno. Odbacivanje se manifestuje na dva osnovna načina: u obliku roditeljskog neprijateljstva i agresivnosti s jedne strane, te zanemarivanja i ravnodušnosti s druge strane (Rohner, 1984, prema Kuburić, 2001).

Rohner (prema Kuburić, 2001) smatra da ova dva oblika ponašanja roditelja, neprijateljstvo – agresivnost i zanemarivanje – indiferentnost mogu biti tretirani kao otvoreni izrazi odbijanja jer sadrže odsustvo roditeljskog dodira, vezanosti i potiču djecu da se osjećaju nevoljenom i odbačenom. Roditeljsko prihvaćanje i odbijanje ima snažne posljedice, posebno kad je opaženo od individue, na ponašanje i ličnost djeteta, kao i na funkcioniranje ličnosti odraslog. Odbačena djeca su u odnosu na onu koju roditelji prihvaćaju znatno više zavisna, vrlo posesivna i od roditelja zahtijevaju puno više pažnje, njege i fizičkog kontakta. Iz ovoga slijedi da su za dijete značajni drugi više odbacujući, njegove

potrebe za ljubavi i nježnosti više su frustrirane i ono ulaže sve veće napore da dobije ljubav i pažnju. Na odbacujuće ponašanje roditelja djeca odgovaraju zavisnim ponašanjem. Vremenom se takvo ponašanje može izgubiti ili, mnogo češće, transformirati. Odbacivano dijete tako postaje emotivno izolirano, nesposobno da izgradi intimne odnose s drugim ljudima. Dimenzija roditeljsko prihvaćanje – odbijanje može se posmatrati iz dvije perspektive: kao subjektivno iskustvo djeteta i mjera dobivena spolnom opservacijom (Rohner 1984, prema Kuburić, 2001). Prema Grgin-Lacković (2000), s godinama djeca postaju sve sposobnija percipirati i razumijevati prirodu ljudskih odnosa i roditeljskih postupaka prema njima, pa se onda ti procesi mogu bolje istraživati kod adolescenata nego kod djece mlađe dobi.

Metodologija istraživanja

Problem istraživanja

Ovim se istraživanjem želi aktualizirati procjena kvalitete porodičnih interakcija od strane adolescenata. Procjene odnosa s majkom i ocem konceptualizirane su kroz vremensku i kvalitativnu perspektivu. Naime, ovim se istraživanjem unutar vremenske perspektive odnosa s majkom i ocem želi ispitati percepcija prošlih i sadašnjih odnosa s roditeljima, dok se s aspekta kvalitete odnosa s roditeljima želi utvrditi percepcija pozitivnih i negativnih aspekata odnosa s majkom i ocem od strane adolescenata.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrditi na koji način djeca u razvojnem periodu adolescencije procjenjuju odnose sa svojim roditeljima i postoji li i kakva je priroda razlika u načinu na koji se doživljavaju majka i otac. Također, ovo istraživanje ima za cilj i provjeriti u kakvim su relacijama procjene prošlih i sadašnjih odnosa s roditeljima te mijenja li se u vremenskoj perspektivi kvalitet odnosa između roditelja i djece značajnije po svojoj osnovnoj kvaliteti.

Hipoteze

1. S obzirom na to da je doživljaj roditeljskih relacija primaran za optimalan razvoj djece i mladih, opravdano je očekivati da adolescenti u većoj mjeri pozitivno procjenjuju kvalitet odnosa

s majkom i ocem. Stoga se očekuje da će procjene roditeljskih ponašanja od strane adolescenata na pozitivnim aspektima odnosa konceptualiziranim kroz brigu, percepciju podrške i pozitivne odnose s majkom i ocem biti značajnije vrednovane u odnosu na negativne aspekte odnosa s roditeljima koji su u ovom istraživanju konceptualizirani kroz kontrolu, odbacivanje i negativne odnose s majkom i ocem.

2. Kako se privrženi odnosi između djece i roditelja utemeljuju u periodu ranog djetinjstva i tokom kasnijih razvojnih faza dobijaju na obimu i složenosti, ali prema rezultatima brojnih istraživanja (Smojver-Ažić, 1999; Kuburić, 2001) ne mijenjaju osnovni kvalitet, opravdano je očekivati da su dimenzije prošlih i sadašnjih odnosa značajno povezane s obzirom na primarni kvalitet.
3. Budući da odgojni postupci majke i oca ne djeluju zasebno, već integrativno za dijete čine fenomenološko iskustvo koje nazivamo odgojnim stilom, opravdano je očekivati značajnu povezanost između procjene kvalitete odnosa s majkom i ocem od strane adolescenata.

Sudionici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 91 ispitanika, 47 ispitanica i 44 ispitanika. Svi ispitanici potiču iz potpunih porodica, prosječne starosne dobi od 19 godina i 8 mjeseci, i studenti su prve i druge godine Filozofskog fakulteta u Tuzli, Odsjeka za pedagogiju-psihologiju, Žurnalistiku, Tehnički odgoj i informatiku. Svi ispitanici potiču iz potpunih porodica, te se zbog studiranja nisu odvajali od svojih roditelja.

Mjerni instrumenti

Kako bi se provjerile postavljene hipoteze, u ovom istraživanju su korišteni sljedeći upitnici:

1. ***Upitnik prošlih odnosa s roditeljima*** – Upitnikom prošlih odnosa (Smojver-Ažić,³ 1999) s roditeljima ispituje se odnos s majkom i ocem u prvih 15 godina

³ Pri konstrukciji upitnika percepcije prošlih odnosa s roditeljima autorica je krenula od dva postojeća upitnika: Sjećanja o odgoju (EMBU, Perris i sar., 1980) i Upitnik emocionalne povezanosti s roditeljima (PBI, Parker i sar., 1979). U ovom istraživanju koristila se izvorna trofaktorska verzija testa autorice, za šta je prethodno autorica dala saglasnost.

života, što je jasno definirano uputom u upitniku. Na skali koja se sastoji od 42 tvrdnje Likertovog tipa (od 0 – nikad, do 4 – uvijek) procjenjuje se učestalost javljanja određenog ponašanja oca i majke. Upitnik sačinjavaju tri subskale: briga, kontrola i odbacivanje (posebno za oca i posebno za majku). Ukupni rezultat određuje se kao linearna kombinacija procjena na pojedinim subskalama. Visok rezultat na *subskali brige* upućuje na percepciju roditeljske brige, topline i prihvaćanja. Visok rezultat na *subskali kontrole* upućuje na percepciju većeg roditeljskog nametanja, kontroliranja i zaštićivanja, visok rezultat na *subskali odbacivanja* imaju ispitanici koji procjenjuju češće kažnjavanje od strane roditelja i hostilan odnos. Distribucije rezultata na dimenziji brige i odbacivanja značajno odstupaju od normalne distribucije, što je očekujuće s obzirom na prirodu ovih dimenzija odnosa s roditeljima. Čestice koje su najviše zasićene faktorom brige su čestice koje se odnose na doživljaj roditeljskog razumijevanja, ljubavi, emocionalne topline, podrške, osjetljivost za potrebe djeteta i održavanje samostalnosti djeteta. Čestice koje su saturirane faktorom kontrole sadrže tvrdnje koje se odnose na percepciju roditeljskog nametanja, sputavanja, prevelike zaštite i uvjetovanog prihvaćanja.

- 2. *Upitnik percepcije sadašnjih odnosa s roditeljima*** – Upitnikom sadašnjih odnosa s roditeljima ispitanici procjenjuju sadašnji odnos s ocem i majkom. Na skali Likertovog tipa (od 0 – uopće ne opisuje, do 4 – u potpunosti opisuje) procjenjuje se u kojoj mjeri tvrdnja opisuje oca i majku, odnosno njihove sadašnje osjećaje prema ocu i majci. Skala se sastoji od 42 čestice i dvije subskale – negativnih odnosa s roditeljima te percepcije podrške od oca i majke. *Subskala negativni odnosi* sadrži najviše tvrdnji koje se odnose na takozvanu konfliktnu nezavisnost i otuđenje. *Subskala podrške* sadrži čestice povjerenja i afektiviteta. Ukupni rezultat određuje se kao linearna kombinacija procjena na pojedinim subskalama.

Postupak

U svrhu prikupljanja podataka u ovom istraživanju koristila se metoda grupnog testiranja na prigodnom uzorku ispitanika. Podaci za ispitanike – studente prikupljeni su anonimnim i dobrovoljnim grupnim testiranjem. Za svaki primijenjeni instrument studenti su dobili odgovarajuću uputu za rad. Testiranje, odnosno proces prikupljanja podataka, obavljao se u jednom navratu. Nijedan ispitanik nije odbio sudjelovati u istraživanju, ali je inicijalno u istraživanju sudjelovao veći broj ispitanika koji zbog nezadovoljavanja nekog od uslova istraživanja – život u potpunoj porodici i neodvajanje od roditelja za vrijeme studiranja, nije mogao biti uvršten u uzorak. Zbog etičkih standarda grupnog testiranja, svakom potencijalnom sudioniku koji je izrazio želju da pristupi istraživanju to je i omogućeno.

Rezultati i interpretacija

Prvi korak u analizi prikupljenih podataka o percepciji odnosa s majkom i ocem od strane adolescenata bio je utvrđivanje deskriptivnih parametara za svaku subskalu zasebno te provjera normalne raspodjele dobivenih rezultata. U tabeli broj 1. prikazani su deskriptivni parametri procjene prošlih i sadašnjih odnosa s majkom i ocem za svaku subskalu.

Kako se može vidjeti iz tabele 1, distribucije rezultata na skalama odbacivanje od strane oca, odbacivanje od strane majke i percepcija podrške od strane oca značajno odstupaju od normalnih te su u svrhu primjene adekvatnih parametrijskih statističkih postupaka podvrgnute transformaciji. Rezultati na subskali odbacivanja od strane majke ($K\text{-SzOM} = 2,081$; $p = 0,00$) i oca ($K\text{-SzOO} = 1,554$; $p = 0,01$) transformirani su vađenjem drugog korijena ($K\text{szOOSqrt} = 1,32$; $p = 0,063$), a subskala odbacivanje od majke zbog većeg odstupanja od normalne raspodjele transformirana je logaritamski ($K\text{-Sz OMlog} = 0,95$; $p = 0,327$), te su se daljnje analize provodile na tako transformiranim rezultatima. Inače, smatra se (Colin 1996, prema Smojver-Ažić 1999) da oko 60% osoba u normalnoj populaciji ima normalnu privrženost, pa se u skladu s tim mogu očekivati i odstupanja i na pozitivnim i na negativnim dimenzijama percipiranih odnosa. U skladu s navedenim, rezultati na subskali percepcija podrške od strane oca su negativno asimetrično distribuirani ($K\text{-SzPPO} = 1,37$; $p = 0,04$)

te su transformirani vadenjem drugog korijena ($K\text{-SzPPO} = 0,72$; $p = 0,68$).

Tabela 1. Deskriptivni parametri i mjere raspršenja za facete percepcije prošlih sadašnjih odnosa s majkom i ocem.

naziv skale	min.	max.	M	SD	Skew	Kurt	K-Sz	p
briga otac	27	73	56,45	9,061	0,803	1,056	0,771	0,591
briga majka	41	74	61,45	7,475	-0,76	0,368	1,221	0,101
kontrola otac	7	37	19,21	5,817	0,457	0,211	1,047	0,223
kontrola majka	8	38	21,41	5,853	0,067	-0,067	0,764	0,603
odbacivanje otac	0	18	3,21	3,802	1,709	2,75	2,081	0,000
odbacivanje majka	0	14	3,48	3,284	1,145	0,93	1,554	0,016
negativni odnosi s ocem	0	100	33,41	22,308	0,745	-0,01	0,929	0,354
negativni odnosi s majkom	0	102	28,45	19,673	1,069	1,328	1,219	0,102
percepcija podrške od oca	6	52	38,99	10,201	-0,959	0,496	1,369	0,047
percepcija podrške od majke	14	52	42,34	7,446	-1,19	1,599	1,241	0,092

Kao što i Smojver-Ažić (1999) navodi da je roditeljska briga negativno asimetrično distribuirana dimenzija, jer najviše adolescenata percipira veće očevo i majčino razumijevanje, brigu i podršku, i u našem istraživanju vrijednosti skewnessa za dimenzije brige od strane majke ($Skew = -0,76$), percepcije podrške od majke ($Skew = -1,19$) i percepcije podrške od strane oca ($Skew = -0,959$) ukazuju na negativnu asimetričnost distribucija rezultata na ovim subskalama, dok je zanimljivo da je dimenzija brige od strane oca ($Skew = 0,803$) pozitivno asimetrična, kao i rezultati na svim subskalama koje se odnose na procjenu negativnih aspekata odnosa s roditeljima, što je u skladu s opisom instrumentarija i rezultatima sličnih istraživanja na normalnoj populaciji. Naime, odbacivanje od strane roditelja je pozitivno asimetrična dimenzija roditeljstva, jer malo je pojedinaca koji percipiraju da su ih roditelji odbacivali. Vrijednosti kurtosisa za većinu varijabli u istraživanju govore o leptokurtičnim distribucijama, što se može objasniti veličinom uzorka ($N = 91$).

Drugi korak u analizi dobijenih podataka bilo je izračunavanje međusobnih korelacija na dimenzijama prošlih

odnosa s ocem i majkom kako bi se utvrdio odnos između pojedinih faktora. Rezultati su prikazani u tabeli 2 i 3.

Tabela 2. Korelacije dimenzija prošlih odnosa s majkom

	Kontrola	Odbacivanje
Kontrola		0,416**
Briga	0,219*	-0,277**

*korelacija značajna na nivou rizika od 5%

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

Tabela 3. Korelacije dimenzija prošlih odnosa s ocem

	Kontrola	Odbacivanje
Kontrola		0,318**
Briga	0,313**	-0,203

*korelacija značajna na nivou rizika od 5%

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

Najznačajnija promjena u odnosima pojedinih subskala na upitniku je ta da postoji značajna pozitivna korelacija između subskala koje se odnose na kontrolu i brigu. Negativan smjer povezanosti među ovim dimenzijama potvrđen je brojnim istraživanjima (Smojver-Ažić, 1999; Kuburić, 2001; Lopez i Gover, 1993). U našem istraživanju sudionici dimenziju kontrole (tvrdnje: „branio/la mi je ono što je bilo dozvoljeno drugoj djeci“; „mislio/la je da moram biti najbolji u svemu“ i slično), izvorno opisanu kao stepen u kojem su roditelji nadzirali dijete i upravljali njime, doživljavaju kao pozitivan aspekt roditeljstva. Također, obje subskale negativno koreliraju sa subskalom odbacivanje, tako da smjer povezanosti jasno upućuje na činjenicu da su ispitanici kontrolu percipirali drugačije od onoga što bi se očekivalo s obzirom na izvorni opis subskala, što će se dalje odraziti na interpretacije rezultata. U skladu s navedenim i α koeficijenti su nešto niži i iznose za brigu $\alpha = 0,406$ (majke) i $\alpha = 0,56$ (očevi); za kontrolu $\alpha = 0,631$ (majke) i $\alpha = 0,633$ (očevi); te za odbacivanje $\alpha = 0,689$ (majke) i $\alpha = 0,832$ (očevi).

Kada je riječ o dimenziji kontrole koja je u ovom istraživanju smjerom povezanosti odstupila od uobičajenih reakcija s drugim dimenzijama, važno je napomenuti da u se u literaturi (Aronson, 2005) raspravlja o značaju kulturoloških determinanti za specifična društvena očekivanja u odnosima. Tako možemo razlikovati roditeljstvo u individualističkim i kolektivističkim kulturama, gdje su i odgojni ciljevi roditelja dosta različiti. Dok se u

individualističkim kulturama više potiče samostalnost i proces individualizacije djece kroz odgoj, u kolektivističkim kulturama više se potencira odanost porodici i briga za roditelje, kao i poštovanje tradicionalnih vrijednosti i očekivanja porodične zajednice (Bronfenbrenner, 1997).

Kako bi se testirala hipoteza koja se odnosila na sličnost načina na koje se percipiraju otac i majka, korišten je t-test. Iako je opravdano govoriti o postojanju odgojnog stila koji čini koordinirano djelovanje oca i majke u sprovođenju odgojnih aktivnosti i kreiranju odgojnih ciljeva, vrijednosti t-testa u tabeli 4. jasno ukazuju na to da djeca značajno različito percipiraju oca i majku:

Tabela 4. Značajnost razlika u percepciji odnosa oca i majke od strane njihove djece

roditeljske dimenzije	t-test	df	P
briga	6,69	90	0,00**
kontrola	3,73	90	0,00**
odbacivanje	9,93	90	0,00**
negativni odnosi	3,43	90	0,00**
percepcija podrške	43,73	90	0,00**

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

U percepciji odnosa s majkom i ocem vrijednosti t-testa su na svim dimenzijama značajne. Na svim dimenzijama pozitivnih odnosa vrijednosti t-testa su značajne u korist majke. Ovakav rezultat je očekivan jer istraživanja mnogih autora (Grgin-Lacković, 2000; Vulić-Prtorić, 2001; 2002; Efendić-Spahić, 2007) govore o dominantnosti majke kada su u pitanju porodične interakcije, iako, kad govorimo o privrženosti adolescenata, ona zasigurno nije rezultat samo odnosa s majkom već i interakcije među roditeljima i općenito porodične klime u kojoj pojedinac odrasta.

Na negativnim dimenzijama majka je procjenjivana višim vrijednostima na varijabli koja se odnosi na kontrolu,⁴ dok je na

⁴ Kontrola je na našem uzorku u pozitivnoj korelaciji s varijablama koje se odnose na pozitivne aspekte roditeljstva, dok ju je autorica izvorno opisala kao dimenziju restrikcije i ograničavanja, koja negativno korelira s dimenzijama koje se odnose na procjenu pozitivnih aspekata roditeljstva, što je autorica (Smojver-Ažić, 1999) potvrdila i rezultatima svog istraživanja.

dimenziji percepcije negativnih odnosa s roditeljima vrijednost t-testa ($t = 3,43$; $p = 0,00$) značajna u korist oca. Korelacije među varijablama roditeljstva za majku i oca su visoke, pozitivne i značajne, što je očekujuće, jer iako se u različitoj mjeri procjenjuju odgojni postupci majke i oca, oni su najčešće koordinirani. U našem istraživanju za dimenzije roditeljstva povezanost je najniža za dimenziju odbacivanja ($r = 0,48$; $p = 0,00$), nešto viša za dimenziju kontrole ($r = 0,536$; $p = 0,00$) i brige ($r = 0,64$; $p = 0,00$), dok su za dimenziju negativnih odnosa s roditeljima ($r = 0,79$; $p = 0,00$) i percepcije podrške ($r = -0,71^5$; $p = 0,00$) korelacije visoke i značajne. Visoke i značajne korelacije između percipiranih roditeljskih kvaliteta majke i oca veoma su važne za adekvatan razvoj unutrašnjeg radnog modela, kao osnove za razvoj privrženosti u adolescenciji i odrasloj dobi te za adekvatno roditeljstvo. Tako Bowlby (prema Smojver-Ažić, 2006) navodi da se s generacije na generaciju prenose unutrašnji radni modeli privrženosti koji sadrže vjerovanja, očekivanja i pravila procesiranja i/ili isključivanja informacija iz okoline, određuju pravila interakcije s drugima, uključujući ponašanja, mišljenja i osjećaje. Radni modeli privrženosti kao mentalne reprezentacije sadrže aspekte doživljaja sebe, figure privrženosti, situacijskih varijabli, koje su povezane s interakcijama privrženosti, te osjećaje koji povezuju dvije figure. Temelje se na iskustvu pojedinca, odnosno prošlim iskustvima privrženosti i sadašnjim interakcijama s figurom privrženosti.

Kako bi se ispitala povezanost između roditeljskih osobina i načina na koji adolescenti percipiraju odnose s roditeljima, u skladu s teorijskim postavkama i dosadašnjim istraživanjima na području percepcije odnosa s roditeljima (Rohner i Britner, 2001; Jagodić-Keresteš, 2000; Kuburić, 2001; Vulić-Prtorić, 2002, prema Efendić-Spahić, 2007), varijable koje se odnose na percepciju prošlih i sadašnjih odnosa s roditeljima podijeljene su u dvije grupe. Prvu grupu čine facete koje se odnose na pozitivne aspekte odnosa s roditeljima (briga, kontrola, percepcija podrške od strane roditelja), dok drugi skup čine facete negativnih odnosa s roditeljima: odbacivanje, negativni odnosi s roditeljima.

⁵ Negativan smjer povezanosti na dimenziji podrške uslovljen je transformacijom vrijednosti te varijable za oca zbog njene značajne asimetričnosti.

Interkorelacije pojedinih faceta te njihove korelacije s ukupnim rezultatom za percepciju roditeljskih odnosa prikazani su u tabelama 5-8.

Tabela 5. Interkorelacije pojedinih faceta indikatora pozitivnih odnosa s ocem te korelacija svake facete s ukupnim rezultatom dimenzije pozitivnih odnosa s ocem

Facete	briga – otac	kontrola – otac	Percepcija podrške od strane oca	Ukupni rezultat na dimenziji pozitivnih odnosa s ocem
briga – otac	–	0,313*	-0,626** ⁶	0,851**
kontrola – otac	–	–	0,219*	0,76**
percepcija podrške od strane oca	–	–	–	-0,256*

*korelacija značajna na nivou rizika od 5%

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

Tabela 6. Interkorelacije pojedinih faceta indikatora pozitivnih odnosa s majkom te korelacija svake facete s ukupnim rezultatom dimenzije pozitivnih odnosa s majkom

Facete	briga – majka	kontrola – majka	Percepcija podrške od strane majke	Ukupni rezultat na dimenziji pozitivnih odnosa s majkom
briga – majka	–	0,219*	-0,375*	0,06
kontrola – majka	–	–	0,455**	0,735**
percepcija podrške od strane majke	–	–	–	0,881**

*korelacija značajna na nivou rizika od 5%

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

Tabela 7. Interkorelacije faceta indikatora negativnih odnosa s ocem te korelacija svake facete s ukupnim rezultatom dimenzije negativnih odnosa s ocem

Facete	Odbacivanje – otac	Negativni odnosi – otac	Ukupni rezultat na dimenziji negativnih odnosa s ocem
Odbacivanje – otac	–	0,592**	0,622**
Negativni odnosi – otac	–	–	0,99**

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

⁶ Negativan predznak povezanosti varijable brige i percepcije podrške rezultat je refleksije rezultata usljed njihove transformacije.

Tabela 8. Interkorelacije faceta indikatora negativnih odnosa s majkom te korelacija svake facete s ukupnim rezultatom dimenzije negativnih odnosa s majkom.

Facete	Odbacivanje – majka	Negativni odnosi – majka	Ukupni rezultat na dimenziji negativnih odnosa s majkom
Odbacivanje – majka	–	-0,415**	-0,381*
Negativni odnosi – majka	–	–	0,99**

*korelacija značajna na nivou rizika od 5%

**korelacija značajna na nivou rizika od 1%

Kako se može vidjeti, interkorelacije između pojedinih faceta u oba skupa – i pozitivnih i negativnih odnosa s roditeljima – kreću se od umjerenih do visokih (od $r = 0,219$ do $r = 0,626$ za oca, te od $r = 0,219$ do $r = 0,455$ za majku) i većinom su statistički značajne na nivou rizika od 1%. Važno je napomenuti da su se dimenzije pozitivnih i negativnih odnosa s ocem i majkom formirale prvenstveno prema kvaliteti relacija (dakle pozitivni i negativni odnosi), a ne prema vremenskoj perspektivi odnosa (prošli i sadašnji odnosi s majkom i ocem). Opravdanost ovakve teze nalazi se u nepobitnoj činjenici da odnosi s roditeljima u funkciji vremena ne mijenjaju svoj kvalitet (Vulić-Prtorić 2000; 2002; Smojver-Ažić 1999; 2006; Grgin-Lacković 2006; Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997; Pašalić-Kreso 2004). Stoga se u skupu varijabli koje se odnose na percepciju pozitivnih odnosa s roditeljima nalaze varijabla brige i kontrole, koja obuhvaća percepciju kvaliteta prošlih odnosa s roditeljima, te varijabla percepcije pozitivnih odnosa s roditeljima, koja se odnosi na procjenu kvalitete sadašnjih odnosa s roditeljima. Na isti način, u skupu varijabli koje se odnose na percepciju negativnih odnosa prema roditeljima, varijabla odbacivanja odnosi se na procjenu kvalitete prošlih odnosa s ocem i majkom, a varijabla percepcije negativnih odnosa s roditeljima odnosi se na procjenu sadašnjih odnosa s roditeljima. Kada je riječ o doprinosu pojedinih faceta u ukupnom rezultatu za oca i majku, može se uočiti da su doprinosi svake od pojedinih varijabli ujednačeni, i za oca i za majku, s izuzetkom varijable brige za skupinu majki. Naime, korelacija varijable brige s ukupnim rezultatom na dimenziji pozitivnih odnosa s majkom iznosi tek skromnih $r = 0,06$, $p > 0,05$.

Zaključci

Na osnovu istraživanja koje je imalo za cilj ispitati stepen sličnosti i prisustvo razlika u percepciji roditeljskih odnosa od strane adolescenata, sprovedenom na prigodnom uzorku od 91 ispitanika, studenta Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, može se zaključiti sljedeće:

1. Pozitivni aspekti odnosa s majkom i ocem najviše su zastupljeni u procjenama adolescenata. Naime, istraživanje je potvrdilo pretpostavku da većina adolescenata odnose sa svojim roditeljima doživljava kao zadovoljavajuće. Međutim, istraživanjem se također utvrdilo da adolescenti sve aspekte pozitivnih roditeljskih odnosa (brigu, kontolu, percepciju podrške) bez obzira na njihovu vremensku dimenziju (prošli, sadašnji odnosi) značajno više vrednuju kada je u pitanju majka. Stoga je opravdano zaključiti da adolescenti doživljavaju majku kao izvor veće podrške, kontrole i brige. Kada je u pitanju procjena negativnih aspekata odnosa s roditeljima, značajnost dobivenih razlika u procjenama adolescenata ide u prilog ocu, iako su, kao što smo već istakli, te vrijednosti značajno niže od prosječnih. Iako adolescenti globalno odnose s majkom i ocem ne procjenjuju kao negativne, više odbacivanja i negativnih odnosa doživljavaju u interakciji s ocem nego s majkom.
2. Povezanost različitih faktora pozitivnih i negativnih odnosa s ocem i majkom govori u prilog činjenici da su roditeljski postupci koordinirani i da je opravdano govoriti o roditeljskom stilu. No, uprkos značajnoj povezanosti svih faceta prošlih i sadašnjih odnosa s majkom i ocem koje su obuhvaćene ovim istraživanjem, važno je istaći da ujedno postoje i značajne razlike u percepciji pozitivnih aspekata odnosa u korist majke i negativnih u korist oca.
3. Postoji visoka povezanost između pojedinih aspekata pozitivnih i negativnih odnosa s majkom i ocem u vremenskoj dimenziji. Visoka povezanost pozitivnih i negativnih faktora prošlih i sadašnjih odnosa s roditeljima potvrđuje da odnosi s majkom i ocem ne mijenjaju svoj kvalitet u funkciji vremena i rezultat su primarnih interakcija između roditelja i djece koje se utemeljuju u ranom djetinjstvu.

Literatura

1. Aronsom, E., Willson, T. D. i Akert, R. M. (2005) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
2. Berk, L. (2008) *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bezinović, P. i Smojver-Ažić, S. (2000) Negativni odnos roditelja i agresivnost adolescenata: uloga spola roditelja i spola adolescenta. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, vol. 36, broj 1, str. 87-98.
4. Brajša-Žganec (2003) *Dijete i obitelj – emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Bronfenbrenner, U. (1997) *Ekologija ljudskog razvoja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Bukvić, A. (1982) *Načela izrade psiholoških testova*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
7. Dragičević, Č. (2005) *Statistika za psihologe*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
8. Efendić-Spahić, T. (2007) *Percipirani odnosi sa roditeljima i njihova povezanost sa samopoimanjem, osobinama ličnosti i elementima prilagodbe u adolescenata*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
9. Grgin-Lacković, K. (2000) *Stres u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
10. Grgin-Lacković, K. (2006) *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Halmi, A. (2003) *Multivarijatna analiza u društvenim znanostima*. Zagreb: Alinea.
12. Kuburić, Z. (2001) *Porodica i psihičko zdravlje djece*. Beograd: Čigoja štampa.
13. Kuterovac-Jagodić, G. i Kereseš, G. (1997) Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. *Društvena istraživanja*, 4-5, str. 477-492.
14. Milas, G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Pašalić-Kreso, A. (2004) *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: JEŽ.
16. Petz, B. (1997) *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Smojver-Ažić, S. (1999) Privrženost roditeljima te separacija-individualizacija kao odrednice psihološke prilagodbe

- studenata. Doktorska disertacija Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
18. Smojver-Ažić, S. (2006) Percepcija prošlih odnosa i privrženost adolescenata i njihovih majki. *Psihologijske teme*, br. 15, Vol. 1, str. 59-80.
 19. Tenjović, L. (2002) *Statistika u psihologiji*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
 20. Vulić-Prtorić, A. (2002) Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 2, str. 271-293.
 21. Vulić-Prtorić, A. (2000) Somatizacija i kvaliteta obiteljskih reakcija kod djece i adolescenata. *Medica Jadertina*, 30 (1-2), str. 21-31.
 22. Vulić-Prtorić, A. (2002) Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5 (1), str. 31-51.
 23. Zvonarević, M. (1989) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

**SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN THE QUALITY OF
FAMILY RELATIONS WITH A MOTHER AND FATHER
IN THE DEVELOPMENTAL PERIOD OF ADOLESCENCE**

Tamara Efendić-Spahić, PhD, Faculty of Philosophy in Tuzla

Abstract

The survey conducted on a sample of 91 subjects, students of various departments at Faculty of Philosophy in Tuzla, was aimed to identify how they estimated quality of the relationship with their parents. For this purpose questionnaires of past and present relationships with mother and father were applied, in which the quality of relationships between parents and adolescents through the dimensions of past relationships – the care, control and rejection, and present relationships – through the perception of support and negative relationships with parents was assessed. The results confirmed the hypothesis that adolescents assessed relationships with their parents as positive, regardless of the dimension of time. Also, the results showed that there was a high overlap between the adolescents' assessments of relationships with parents in the past and the present, and that the mutual assessments of father and mother highly correlated, so we could discuss about coordination of parental child-rearing practices. Nevertheless, there were significant differences in the perception of positive and negative aspects of the relationship of mother and father. The study results pointed to the fact that on the positive dimensions adolescents assessed care, support and control of mother in higher values, while on the negative dimensions of parenting they valued more rejection and negative relationships with their father.

Keywords: adolescents, the role of mother and father, family interaction

تامارى أفنديتش - سباهيتش

كلية الآداب - قسم التربية وعلم النفس - توزلا

التشابهات والاختلافات في نوعية العلاقات الأسرية مع الأمّ والأب في مرحلة المراهقة

الخلاصة:

أجري البحث على عينة من 91 مشاركا، من طلاب أقسام كلية الآداب المختلفة في توزلا. وأريد التحديد في كيفية تقييم العلاقة مع والديهم. ولهذا الغرض، استخدمت استبيانات العلاقات الحالية والسابقة مع الأمّ والأب تدرس من خلالها نوعية العلاقة بين الوالدين ومراهقيهم من خلال العلاقات الماضية - من خلال الاهتمام، والمراقبة والرفض ومن خلال العلاقات الحالية - من منظور الدعم والعلاقات السلبية مع الوالدين.

أثبتت النتائج الافتراضات المقدمة بأن المراهقين، في الأصل، يقيّمون العلاقات مع والديهم بالإيجابية بغض النظر عن البعد الزمني. وكذلك، أظهرت النتائج بأنه التوافق الكبير بين تقييم العلاقات بين الوالدين والمراهقين في الماضي والحاضر وأن التقييم المتبادل مع الأب والأم مرتبط إلى حدّ كبير، ولذا يمكن أن نتحدث عن تنسيق الإجراءات التربوية للوالدين.

وكذلك، توجد اختلافات في منظور أبعاد إيجابية وسلبية مع الأمّ والأب. وأظهرت نتائج البحث أن المراهقين الأكثر تقديرا للقيم: الاهتمام والدعم والمراقبة للأمّ، والأكثر تقديرا للآباء من القيم السلبية: الرفض والعلاقات السلبية مع الأب. الكلمات الأساسية: المراهقون، دور الأمّ والأب، التفاعل الأسري.